МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
імені Миколи Ярмаченка НАПН України

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Лесі Українки

Ірина Брушневська, Юлія Рібцун

Комунікативний компонент мовленнєвої діяльності у дітей:

методика формування

Навчально-методичний посібник
для роботи з дітьми із порушеннями мовлення

ЛІПС
Видавничо-книготоргове підприємство

Запоріжжя
2020

УДК 376-056.264-053.4”465*05”:[376.016:811.161.2’342]
Б89

Схвалено до використання у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами комісією зі спеціальної педагогіки Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (лист ДНУ “Інститут модернізації змісту освіти” МОН України від 19.04.2019 р. № 22.1/12-Г-231).

Рецензенти:

Іванова Наталія Володимирівна – доктор філософських наук, доцент, завідувач відділення “Дошкільне виховання” Луцького педагогічного коледжу;

Яцишин Наталя Ананівна – вчитель-логопед вищої категорії закладу дошкільної освіти № 5 “Пізнайко” Луцької міської ради.

Брушневська І. М., Рібцун Ю. В.

Б89 Комунікативний компонент мовленнєвої діяльності у дітей: методика формування : навч.-метод. посіб. для роботи з дітьми із порушеннями мовлення. – Запоріжжя : ТОВ “ЛІПС” ЛТД, 2020. – 144 с. – Бібліогр.: с. 123–126.

ISBN 978-966-191-234-1

У навчально-методичному посібнику репрезентовано методику формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку, розроблену з урахуванням основних показників сформованості комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей із загальним недорозвитком мовлення, спрямовану на стимулювання комунікативної активності, розвиток навичок ймовірного прогнозування, активізацію пізнавальної та мовленнєвої діяльності, удосконалення навичок зв’язного мовлення, попередження аграматизмів, дислексії і дисграфії зазначеної категорії дітей.

Для вчителів-логопедів, практичних психологів, вихователів закладів дошкільної освіти, працівників інклюзивно-ресурсних, навчально-реабілітаційних центрів.

УДК 376-056.264-053.4”465*05”:[376.016:811.161.2’342]

ISBN 978-966-191-234-1

© Брушневська І. М., Рібцун Ю. В., 2020
© ТОВ “ЛІПС” ЛТД, 2020

Зміст

Вступ 4

РОЗДІЛ 1. **Характеристика мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвитком мовлення**

1.1. Характеристика лінгвістичного компонента мовленнєвої діяльності 6

1.2. Характеристика комунікативного компонента мовленнєвої діяльності 14

РОЗДІЛ 2. **Корекційно-розвивальна робота в системі логопедичної роботи з дітьми із загальним недорозвитком мовлення**

2.1. Поняття корекційно-розвивальної роботи 25

2.2. Методика формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей із загальним недорозвитком мовлення 28

2.2.1. Загальні аспекти корекційно-розвивального впливу 28

2.2.2. Програма корекційного навчання 50

Висновки 122

Список рекомендованої літератури 123

Додатки 127

Вступ

Мовленнєва діяльність здійснює домінуючий вплив на формування у дітей дошкільного віку багатьох соціально значимих функцій, зокрема комунікативної, регулятивної, плануючої, контролюючої. Мовленням опосередковано різні види діяльності дитини як на ранніх етапах розвитку, так і на більш пізніх. Тому на сучасному етапі розвитку дошкільної педагогіки особливої ваги набувають питання вивчення становлення основних складових мовленнєвої діяльності дітей з урахуванням новітніх наукових даних про психолінгвістичну структуру мовленнєвої діяльності, її психологічні механізми.

Моніторингові дослідження оцінки показників здоров'я дитячого населення України на сучасному етапі засвідчують несприятливу тенденцію до зростання кількості дітей дошкільного віку, які мають ті чи інші порушення мовленнєвого розвитку. Недорозвиток мовленнєвого спілкування дитини гальмує пізнання нею навколишнього світу, оволодіння знаннями, обмежує її спілкування з однолітками та дорослими, висловлення власних думок, негативно впливає на формування її емоційно-інтелектуальної сфери й особистості в цілому. Усе це ставить під загрозу соціальну значущість особистості, сприяє формуванню своєрідних психологічних і патопсихологічних особливостей, що вимагає проведення спеціальної роботи, спрямованої на соціальну адаптацію та реадаптацію дитини.

Результати вивчення сформованості комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей із загальним недорозвитком мовлення шляхом застосування розробленого авторами діагностичного комплексу демонструють варіативність його стану, детерміновану показника-

ми функціональної залежності та віковими параметрами. Виявлено, що у дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) наявні складні варіативні поєднання порушень пізнавального і мовленнєвого розвитку, які суттєво відрізняються від норм звичайного розвитку. Особливості пізнавального розвитку обумовлені специфікою, характерною для дітей з органічною недостатністю роботи ЦНС. Практично всі його складові виявилися порушеними частково (зорове сприймання, увага та пам'ять, рухова пам'ять) або значною мірою (слухове сприймання, увага та пам'ять, операції порівняння, узагальнення, класифікації, систематизації). Цим обумовлені зафіксовані прояви недостатності операційного компонента мислення, недостатня сформованість операцій наочно-образного мислення, ймовірного прогнозування, нестійкість і швидка виснажуваність сприймання, уваги та пам'яті у дітей із ЗНМ.

Констатація взаємообумовленості порушень основних психічних функцій і порушень мовлення у дітей зазначеної групи окреслює напрями подальшого пошуку ефективних шляхів корекційно-розвивальної роботи з використанням психолінгвістичних підходів. Виявлення базисної ланки дасть можливість створити модель формування комунікативного компонента в зазначеній категорії дітей.

Тому обґрунтовано постає необхідність розробки методики формування всіх складових комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей із загальним недорозвитком мовлення.

Розділ 1
Характеристика мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвитком мовлення

1.1. Характеристика лінгвістичного компонента мовленнєвої діяльності

Як свідчать дослідження Л. Виготського, Н. Лепської, О. Лурія, О. Мартинчук, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тищенка, Л. Трофименко та інших науковців, вплив негативних ендо- та екзогенних факторів різного генезису на організм дитини спричиняє порушення мовленнєвої функції, в основі яких – недостатня сформованість як лінгвістичного, так і комунікативного компонентів мовленнєвої діяльності, що виражаються в неправильному використанні мовленнєвих елементів у процесі словотвору, розумінні складних граматичних категорій, побудові різних граматичних конструкцій під час висловлювання. Одним із найпоширеніших наслідків такого впливу на дітей дошкільного віку є загальний недорозвиток мовлення.

Розглядаючи загальний недорозвиток мовлення як "складне мовленнєве порушення, що проявляється у недостатній чи повній несформованості всіх складових мовленнєвої діяльності (фонетико-фонематичної, лексичної, граматичної) на імпресивному та/чи експресивному рівні, а також тих функцій та операцій, які забезпечують засвоєння мови (зокрема, мисленнєвих функцій і операцій, функцій сприймання, уваги, пам'яті та контролю різних модальностей), внаслідок дії шкідливих екзогенних і/чи ендогенних факторів на різних етапах розвитку (пренатальному, натальному, постнатальному)" [21, с. 3], ми маємо можливість констатувати такі положення.

Розділ 2
Корекційно-розвивальна робота в системі логопедичної роботи з дітьми із загальним недорозвитком мовлення

2.1. Поняття корекційно-розвивальної роботи

Під корекційно-розвивальною роботою розуміють спеціально організований педагогічний процес, спрямований на послаблення, подолання недоліків розвитку, запобігання їм та сприяння розвитку дітей із порушеннями психофізичного розвитку в цілому з метою оптимального наближення до норм типового розвитку. Вона здійснюється засобами педагогічного процесу – його змістом, методикою, організаційними формами.

Корекція розглядається як основа навчально-виховної роботи в спеціалізованих закладах, адже без цілеспрямованого подолання чи послаблення проявів недоліків розвитку знижується ефективність навчання та виховання дітей, ускладнюється процес оволодіння необхідними знаннями, вміннями і навичками, формування навичок соціальної поведінки та особистості в цілому. Корекційно-розвивальна робота передбачає поглиблену роботу з корекції психічних функцій, пізнавальної діяльності, навичок міжособистісного спілкування.

У корекційно-розвивальній роботі з дітьми із загальним недорозвитком мовлення за мету ставиться формування стійкої системи пізнавальних навичок, мовленнєвих знань, комунікативного досвіду, удосконалення навичок застосування операцій ймовірного прогнозування на невербальному та вербальному рівнях. Важливим компонентом роботи є розширення діапазону комуніка-